

UNIVERSAALEIN KIELI JA SATUMAA

Markku Roinila kirjoitti *niin & näin* numerossa 4/96 universaalikielystä Descartesilla ja Leibnizilla. Kiinnostava artikkeli herätti kuitenkin allekirjoittaneen pohtimaan, mikä oikeastaan on universaalikieli ja miten *universaalisuus* voitaisiin etenkin Leibnizin tapauksessa ymmärtää.

Rene Descartes kytketään universaalikielen historiaan yleensä vain sen Mersennelle lähetetyn kirjeen johdosta, jota Roinilakin siteeraa. Tutkimuskirjallisuudessa on jäänyt vähemmälle huomiolle, että Descartes sivusi asiaa jo kymmenen vuotta ennen kuin hän laati vastauksensa Mersennelle. Kirjeessä Isaac Beeckmanille maaliskuussa 1619 Descartes kirjoitti: ”Paljastan sinulle avoimesti mitä aion; en halua esittää Llullin *Ars brevis*ta, vaan kokonaan uuden tieteen, jolla yleisesti voidaan ratkaista kaikki kysymykset, jotka voidaan esittää minä tahansa suureena, niin kontinuumina kuin diskreettinäkin.” Beeckman on lisännyt tekstiin oman huomautuksensa: ”Etsitty yleistiede kaikkien kysymysten ratkaisemiseksi.”

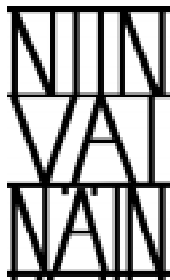
Descartes puhuu kirjeessään kehittelämästään analyttisestä geometriasta, enkä minä väitä hänen ajatelleen sitä valmiina, kaiken kattavana universaalikielenä. Kuitenkin projektin kuvaus muistuttaa niitä suuntaviivoja, jotka Leibniz myöhemmin asetti juuri universaalikielen tavoitteeksi: muuntaa asiat matemaattiseen muotoon ja ratkaista ne laskemalla. Mersennen kysymys taas käsittelee, kuten Descartesin vastauksesta käy ilmi, aivan toisen tyyppistä universaalikielen muotoa. Mersennehän ei kysynyt Descartesin käsitystä universaalikielystä yleensä, vaan tiedusteli hänen mielipidettään eräästä anonyymin kirjoittajan esittämästä projektista. Vaikka Descartes ei vastauksessaan toivokaan näkevänsä universaalikieltä käytössä, viittaa hän edelleen numeroihin ”oikean filosofian” muotona, ja pitää universaalikieltä nimenomaan matemaattisena projektina.

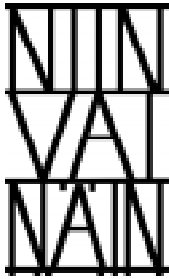
Ennen Mersennen ja Descartesin kuulusaa kirjeenvaihtoa olivat 1600-luvulla universaalikielystä ilmestyneet oikeastaan vain karakteristikkaita sivuavat lausahdukset Francis Baconin teoksissa *The Advancement of Learning* (1605) ja *De Augmentis Scientiarum* (1623) sekä Jean Douet’n ehdotus *Proposition présentée au roy, d’une écriture universelle...* (1627). Kaikissa näissä universaalikielen mallina tarkastellaan kiinan kielen kirjoitusmerkkejä. Universaalikielien liittyvistä aiheista näkyikin enemmän merkkejä, kun katsotaan 1500-luvun kirjallisuutta. Mutta silloin tulevat vastaan myös määrittelyongelmat. Sieltä näet löytyvät paitsi suositut painokset Ramon Llullin teoksista ja Guillaume Postelin kirjat hepreasta ihmiskunnan alkukielenä, myös Goropius Becanuksen *Origines Antwerpianae*, jonka mukaan Aatamin kieli oli puhdasta hollantia (Antwerpenin murretta kaiken lisäksi), Johannes Trimethiuksen kabbalistiset teokset, Giordano Brunon kirjojen lullistiset ympyrät tai vaikkapa teos Keski-Amerikan intiaanien kuvakirjoituksesta. Kaikki nämä

ja monet muut monenkirjavit ainekset on mahdollista kytkeä universaalikielen historiaan, kuten Umberto Eco on tehnyt. Tässä Baabelin sekasotkussa Ramon Llullin kombinatoriikka sisältää selvästi eniten logiikkaa muistuttavia aineksia. Ajattelen, että Descartesin tekemä pesäero nimenomaan Llulliin sekä vuoden 1619 kirjeessä että *Metodin esityksessä* (1637) kertoo hänen Mersennen tavoin tutustuneen tämän kirjoituksiin ja myös kehitelleen ajatuksiaan niiden pohjalta. Samalla se ilmaisee hänen kiinnostuksensa kohdistuneen alusta alkaen juuri matemaattiseen ratkaisuun. Se, että lopputuloksena oli ”vain” analyttistä geometriaa eikä universaalikieltä, on kunnioitettavaa realismia.

Innostus universaalikieliin puhkesi kukkaan 1600-luvun puolivälissä ja Roinilan mainitsemat Becherin ja Kircherin teokset muodostavatkin vain pienen osa siitä uudesta materiaalista, josta Leibniz kaiken vanhan lisäksi ammensi. Jakob Böhmen *Natursprache* oli sekin vain yksi monista 1600-luvun ”Aatamin kieltä” koskevista konseptioista, jotka Leibniz hyvin tunsivat. Böhmen versioon kuitenkin sisältyi merkittävä, Paracelsukselta peräisin oleva syvyyssulottavuus, jonka mukaan historiallisten kielten jäänteiden joukosta löytyvät alkuperäiset ilmaisut antaisivat suoraan tietoa asioiden todellisesta olemuksesta. Leibniz luopui oletetun Aatamin kielen pohtimisesta, koska ei pitänyt mahdollisena identifioida alkuperäisiä sanoja maailman kielten paljoudesta. Silti Böhmen mystiikasta ja ”aatamisista” on löydettävissä linkki nimenomaan Leibnizin universaalikielen *universaalisuuteen*, jäljet tosin johtavat aina Jumalaan asti.

Universaalikielten historioissa, kuten myös Roinilan artikkelissa, jätetään Leibnizin ajattelun teologis-metafyysiset ulottuvuudet yleensä kokonaan huomiotta. Tällöin hänen lopullinen universaalikielihankeensa näyttäytyy vain teknisenä projektina, joka päättyy siihen hullunkuriselta vaikuttavaan päätelmään, että matemaattisesti toimiva uusi kieli korvaisi järjenkäytön. Itse uskon Leibnizin universaalikielen avautuvan paljon selkeämpänä, jos sen oheistekstiksi otetaan 1684 kirjoitettu ja julkaistu *Meditationes de Cognitione, Veritate et Ideis*. Siinä Leibniz selvittää tiedon kategorioita seuraavasti: ”Tieto on siis joko hämärää tai selkeää. Selkeä tieto taas on joko sekavaa tai eriteltyä, ja eritelty tieto on joko epäadekvaattia tai adekvaattia; eritelty tieto on myöskin joko symbolista tai intuitiivista. Ja tieto on täydellisintä jos se on samalla kertaa adekvaattia ja intuitiivista.” Leibnizin mukaan vain Jumalan tieto kaikista asioista on sekä adekvaattia että intuitiivista, ihmisen on sen sijaan tyytymisen symboliseen eli *sokeaan* tietoon. Koska Leibnizin mukaan maailmankaikkeudessa ei ylipäätään ole hyppäyksiä, on ihmisen ja Jumalan välinen ero nimenomaan astero. Täydellisin tieto on meidän tavoittamattomissamme, mutta me voimme silti saavuttaa selkeää, eriteltyä ja adekvaattia tietoa. Toisin kuin Jumala, emme voi suoraan intuitiivisesti tietää esimerkiksi tietyllä nopeudella liikkuvien kap-

paleiden (ydinhiukkasten, Pendolino-junien, jne.) sijainteja kulloisenakin hetkenä, mutta voimme laskea niitä matemaattisesti. Tämän kaltaista, periaatteessa mekaanisesti tuotettavaa tietoa Leibniz siis nimittää symboliseksi eli sokeaksi.

Universaali kieli laajentaisi sovellusten mahdollisuuksia kaikille tiedon alueille. Mikäli käytössämme olevat luvut ovat oikeita ja tunnemme tarpeelliset kaavat, niin päädyimme oikeaan tulokseen automaattisesti. Leibnizianista järjenvälikettä käytetään yhtäläillä ylioppilaskirjoitusten matematiikan kokeessa ja kansantaloutemme kohentumista koskevilla ennusteilla, tosin vaihtelevin tuloksin.

Leibnizin haaveilema *universaali* kieli (ja siihen olennaisesti liittyvä ensyklopedia, johon en aiheen laajuuden vuoksi nyt puutu) ei todellakaan ole yksinkertaista, kansojen välisen kommunikaation parantamiseksi suunniteltua esperantoa, vaan matemaattisesti toimiva tiedon hankkimisen järjestelmä, joka nostaisi ihmistiedon tason niin lähelle Jumalaa kuin on mahdollista. Hanke ei ole erillinen vaan liittyy Leibnizin pansofistiseen yhteiskuntautopiaan.

Leibniz totesi vuonna 1677 metaforisesti: "Kun Jumala laskee ja harjoittaa ajattelua, maailma syntyy." Tämä Jumalan intuitiivinen tieto ei sinänsä ole korkeampaa kuin symbolinen. Sen ylivoima on siinä, että se on välitöntä ja yhtäaikaista tietoa *kaikista* maailmankaikkeuden asiantiloista. Ihmiskunnan puolestaan täytyy hankkia ja analysoida samaa tietoa pala palalta, ja Leibnizin mielestä universaali kieli parantaisi meidän mahdollisuuksiamme olennaisesti. On tietenkin makuasia, millaisena järjenvälikkeenä tämän maailman asioiden loputtoman laskemisurakan haluaa nähdä. Sokeat tietokoneet ovat joka tapauksessa täyttä päätä työssä. Edes tekstinkäsittelyohjelmani ei enää käsittele kirjaimia merkkeinä, vaan matemaattiseen muotoon muutettuina käyriä, samanlaisina kuin ne, joihin Descartes omassa projektissaan päätyi.

Roinila lopettaa artikkelinsa viittauksella englanttiin nykyajan universaali kielenä. Näinhän asia taitaa pitkälti olla. Se ei kuitenkaan vähennä alkutekstin tärkeyttä. Olen itse tehnyt monta virhettä luottamalla englanninnoksiin. Roinilan artikkelissa uuden universaali kielen toimimattomuutta todistaa se, miten Cambridge-käännöksestä käännetty "Luonnonjärjestyksen olisi muututtava niin, että maailma muuttuisi maanpäälliseksi paratiisiksi ja se olisi liian paljon toivottu satumaan tällä puolen" on jo muuta kuin Descartesin "Cela presuppose de grans changemens en l'ordre des choses, & il faudroit que tout le monde ne fust qu'un paradis terrestre, ce qui n'est bon à proposer que dans le pays des romans".

Jyrki Siukonen

Kirjallisuus

Umberto Eco, *The Search for the Perfect Language*, Blackwell, Oxford, 1995.

Stefano Gensini, "Leibniz linguist and philosopher of language", teoksessa *Leibniz and Adam*, ed. M. Dascal & E. Yakira, University Publishing Projects, Tel Aviv 1993.

Rene Descartes, *Œuvres*, ed. C. Adam & P. Tannery, J. Vrin, Paris 1966.

James Knowlson, *Universal language schemes in England and France 1600-1800*, University of Toronto Press, Toronto 1975.

Gottfried Wilhelm Leibniz, *Philosophischen Schriften*, hrsg. C.I. Gerhardt, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin 1875-1890.

Michael Losonsky, "Representationalism and Adamicism in Leibniz", teoksessa *Leibniz and Adam*, emt.

Paolo Rossi, "The twisted roots of Leibniz's characteristics", teoksessa *The Leibniz Renaissance*, Leo S. Olschki, Firenze 1989.

MIELIPAHAAKIN MIELESTÄ

On kuitenkin hyvä mieli siitä, että Leila Haaparanta osallistui keskusteluun tajunnasta ja mielestä (*n&n* 4/96). Asia nähdään siis tärkeäksi.

Suomen kielessä on varmaankin satamäärin mieli-sanon käyttötapoja, erityisesti yhdys sanojen toisena osana. Ehdotus, että tieteellisissä keskusteluyhteyksissä mieli olisi noeman, saksan Sinn-sanan ja englannin sense-sanan vastine eikä kokemuksen kokonaisuuden nimi, ei tietenkään pyri rajoittamaan mieli-sanon mielekästä käyttöä muissa yhteyksissä yleiskielessä. Kysymys on aivan muusta.

Ei voitane asiallisesti puolustaa sitä, että mieli-sanana käytetään samassakin esityksessä määrittelemättä vuoroin kaikkien mielen (kokemusten, merkitysten) kokonaisuuden nimenä ja toisaalta johonkin erityiseen noemaan (ja/tai sen laatuun) referoivasti. Silmäys esimerkiksi Vesa Oittisen (*n&n* 3/96) mainitsemiin filosofistenosten artikkeleihin osoittaa, että näin tapahtuu.

Kun kaikkien mielen kokonaisuus nimetään sanalla tajunta, jää mieli-sanallekin selkeä käyttöalue. Mielel ovat merkitsevyyden elementtejä, joissa tajunta realisoituu ja toimii. Mieli-sanalla tällaisessa käytössä ilmentyisi samalla tajunnan olemus 'olla miellä jostakin' (tästä myös tajunnan perusluonnetta kuvaava ilmaisuni: mielellisyys).

L. H:n viittaukset Agricolan ja Kalevalan kieleen puolustukseksi mieli-sanon käytölle eivät kokemuksen kokonaisuuteen referoivana tunnu vakuuttavilta. Agricolan sanonta "kyllä se kuulee suomen kielen, joka ymmärtää kaiken mielen" voitaneen yhtä oikeutetusti tulkita fenomenologisesti siten, että Suuri Ymmärtäjä ymmärtää